Capitolul III

Specificitatea lingvisticii ca ştiinţă. Raporturile sale cu alte discipline ştiinţifice

În accepţia actuală, lingvistica se autodefineşte ca un domeniu autonom al cunoaşterii umane, ca o ştiinţă cu un domeniu de cercetare relativ bine delimitat, cu principii şi metode de cercetare proprii. Eforturile din ultimele aproximativ două secole ale cercetătorilor au condus la o definire a specificului lingvisticii ca ştiinţă prin raportare la alte ştiinţe ale spiritului (filologia în sens larg, filosofia, sociologia, antropologia, psihologia, istoria etc.), pe de o parte, şi unele ştiinţe ale naturii (fiziologia, acustica), pe de altă parte. Începînd cu Ferdinand de Saussure şi continuînd cu alţi lingvişti importanţi ai secolului XX, precum L. Bloomfield, A. Gardiner, L. Hjelmslev, A. Martinet, E. Coseriu, J. Lyons, N. Chomsky (ca să nu numim decît pe cîţiva dintre cei mai proeminenţi), lingvistica este înţeleasă ca o teorie generală a semnelor lingvistice. Prin complexitatea obiectului său de studiu, şi anume limbajul uman în formele sale de manifestare care sunt limbile istorice, cercetarea lingvistică rămîne însă în strîns contact cu alte discipline ştiinţifice.

În condiţiile marii explozii informaţionale din epoca actuală, ale cărei începuturi datează din ultimele decenii ale secolului XX, disocierea unor ştiinţe tradiţionale ale spiritului şi apariţia unor noi discipline ştiinţifice este un fenomen curent. În cadrul acestei intense ecloziuni a ştiinţelor umaniste, lingvistica a putut fi văzută de unii savanţi ca o veritabilă „ştiinţă-pilot", capabilă să orienteze cercetarea şi în alte domenii ale cunoaşterii. În consecinţă, pe lîngă relaţiile sale genetice cu diferite discipline umaniste tradiţionale, lingvistica teoretică îşi defineşte în permanenţă autonomia şi în raport cu ştiinţe mai recente.

Cu filologia în sens larg, lingvistica se află în vechi raporturi de înrudire. Iniţial, în zorii culturii europene, filologia (în înţelesul ei originar de preocupare sistematică de stabilire, conservare şi comentare a textelor literare clasice) includea, împreună cu filosofia, observaţia de

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

natură lingvistică în propriul său domeniu de interes. Începînd cu filologii Antichității grecești (Școala din Alexandria) și pînă la cei din Renaștere, erudiții care se ocupau de scrierile literare, filosofice sau științifice ale înaintașilor, cu intenția de a le copia sau, mai tîrziu, a le tipări, au ajuns să acumuleze extinse și profunde cunoștințe despre limba respectivelor texte. Stabilirea unui text-model, adică activitatea filologico-critică în sine, conducea, implicit, și la nevoia de sistematizare a cunoștințelor despre limbă. Cînd, în epoca modernă, pe la începutul secolului al XIX-lea, s-a trezit interesul pentru limba vorbită, s-a ajuns la separarea din ce în ce mai clară a lingvisticii teoretice de filologia propriu-zisă. Cele două domenii de cercetare păstrează totuși o serie de raporturi necesare: pe de o parte editarea de texte necesită vaste și temeinice cunoștințe de gramatică istorică și de dialectologie, iar pe de altă parte, o teorie lingvistică justă sau cel puțin credibilă nu se poate dispensa de materialul faptic (texte însoțite de note, observații, glose interpretative etc.) oferit de activitatea filologică.

Nu putem să nu amintim și aportul decisiv al filologiei clasice la constituirea lingvisticii ca știință autonomă. Pe lîngă funcțiile culturală și educativă pe care latina și greaca le-au jucat în procesul de constituire a culturii europene, studiul celor două mari limbi de cultură în școlile europene de-a lungul timpului a condus la aprofundarea structurii gramaticale și a lexicului acestor limbi, ale căror gramatici au constituit ulterior modelul sau punctul de plecare pentru elaborarea gramaticilor altor limbi. Vechile gramatici ale limbii grecești și ale limbii latine sunt deopotrivă și primele modele de înțelegere și descriere științifică a limbilor. Cu toate că, din comoditate sau din rațiuni de organizare a activității didactice, separăm adesea domeniul cercetării lingvistico-teoretice de cel al filologiei propriu-zise, trebuie să fim de acord pînă la urmă cu ideea, formulată de voci dintre cele mai autorizate, că „o lingvistică fără filologie este la fel de neconceput ca și o filologie fără lingvistică"[1].

Se cuvine să menționăm în acest context și impactul puternic pe care lingvistica modernă l-a avut asupra teoriei literaturii. Dezvoltată secole de-a rîndul, în sistemul tradițional al științelor umaniste, ca retorică și poetică, pe coordonate preponderent interpretativ-normative, teoria literară a căpătat un nou statut epistemologic atunci cînd a interferat cu lingvistica teoretică. Mulți dintre cei mai reputați

1. Louis Hjelmslev, *Introduction à la linguistique*, în HJELMSLEV, *Essais...*, p. 16.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

teoreticieni moderni ai literaturii (J. Mukařovský, I. Lotman, R. Jakobson, R. Barthes, G. Genette, Tz. Todorov, J. Kristeva, A.J. Greimas) au ajuns să definească literaritatea unui text pornind de la modelul lingvistic care se află la baza operei beletristice. Interpretarea însăşi a textului literar tinde să devină, pentru adepţii structuralismului şi ai post-structuralismului, o operaţie tehnică subordonată descrierii lingvistice.

Retorica este un alt vechi domeniu de preocupări sistematice aflat, prin tradiţie şi obiect de studiu, în contact cu lingvistica teoretică. Conturată în Antichitate ca bază teoretică a artei de a convinge în public, retorica a renăscut în epoca modernă mai întîi ca repertoriu de procedee ale exprimării „înalte", evoluînd ulterior, în secolul XX mai ales, ca teorie a argumentaţiei. În oricare dintre multiplele sale ipostaze teoretice moderne, retorica nu se poate lipsi de fundamentele teoriei lingvistice.

Cît priveşte acum filosofia şi logica, legăturile istorice ale lingvisticii cu aceste domenii ale cunoaşterii umane sunt de asemenea foarte vechi şi, ca să spunem aşa, congenere. În Antichitatea greacă, reflecţia filosofică s-a orientat încă de la începuturile pre-socratice către problematica logosului. Întrebările filosofice fundamentale ale gîndirii greceşti, referitoare la ce este fiinţa şi care este esenţa omului, cum, dacă şi de ce cunoaştem etc., au fost formulate simultan sau în paralel cu întrebări referitoare la limbaj: de ce vorbim, cum funcţionează limba, ce raport există între limbă şi gîndire sau între limbă şi realitate etc. Problematica generală a raportului dintre om şi limbaj a rămas întotdeauna una din temele centrale ale reflecţiei filosofice. Teme precum originea şi esenţa limbajului ca expresie specifică a umanului, raportul dintre general şi particular în limbă, raportul între limbaj şi fiinţă, problema universaliilor lingvistice etc. i-au preocupat şi îi preocupă încă pe filosofi. În extraordinar de originala gîndire scolastică, definirea însăşi a fiinţei era privită şi tratată ca o problemă de limbaj[2]. În ultimele două secole putem constata configurarea unui vast domeniu al filosofiei limbajului, prin contribuţiile teoretice ale unor iluştri gînditori precum W. von Humboldt (1767-1835), M. Heidegger (1889-1976), L. Wittgenstein (1989-1951), E. Cassirer (1874-1945) sau H.-G. Gadamer (1900-1902). Dar nu numai ontologia, metafizica sau gnoseologia (domenii ilustrate cu precădere de cercetătorii menţionaţi) îşi intersectează domeniile cu

2. Vezi *infra*, § 5.7.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

problematica limbajului, ci şi alte discipline filosofice precum estetica, epistemologia sau teoria cunoaşterii. Cunoscutul estetician italian Benedetto Croce (1866-1952), de exemplu, şi-a definit doctrina estetică drept o „lingvistică generală" (*Estetica come scienza dell'expressione e linguistica generale*, 1902).

Interferenţele între reflecţia lingvistică şi logică sunt şi ele străvechi. În efortul lor de a înţelege mecanismul vorbirii, filosofii greci şi-au dat seama de timpuriu, prin Heraclit sau filosofii eleaţi, că nu pot descrie mecanismul gîndirii fără a înţelege specificul limbajului. În ansamblul conceptual al filosofiei lui Platon, ca şi în sistemul filosofic al discipolului său Aristotel, disciplinei dialecticii îi era rezervat un loc central. Concepută ca o teorie a argumentării logice, dialectica antică s-a preocupat de probleme precum definirea relaţiilor dintre concepte şi obiecte sau dintre obiecte şi semne. În diferite locuri din *Organon*-ul său, dar mai ales în micul tratat *Despre interpretare*, Aristotel distingea între nume (*ὄνομα*) şi verb (*ῥῆμα*), categorii care la acest gînditor sunt deopotrivă logice şi lingvistice, aparţin adică atît gîndirii, cît şi limbii. În aceeaşi dublă perspectivă sunt definite de Aristotel şi structurile logico-lingvistice superioare, enunţul, judecata, raţionamentul. Dialectica medievală a moştenit această indeterminare logico-lingvistică, întrucît cei mai importanţi gînditori din Scolastică (Albertus Magnus, Thomas de Aquino, Sf. Bonaventura, Thomas din Erfurt, Duns Scotus, W. Ockham ş.a.) au scris tratate în care discursul metafizic şi cel logic, adesea şi cel teologic, se fundamentează pe analiza limbajului. Categoriile logice de individ, specie, gen, accident, diferenţă specifică etc. sunt definite deopotrivă şi drept categorii ale limbii.

Faptul că, în afara categoriilor lingvistice, categoriile logice nu pot fi concepute a devenit absolut limpede filosofilor-gramaticieni de la Port-Royal (secolul al XVII-lea), autori ai celebrei *Grammaire générale et raisonnée de la langue française* (1660). Cei mai de seamă reprezentanţi ai logicii moderne, B. Russell (1872-1970), R. Carnap (1891-1970), L. Wittgenstein (1889-1951), J.M. Bocheński, au asimilat conceptele şi principiile analizei lingvistice în elaborarea unei teorii logice generale asupra semnelor, enunţurilor şi raţionamentelor. Raporturile logice concept – semn lingvistic – sens, între referent şi semnificaţie, mecanismul constituirii şi funcţionării enunţurilor logice, al propoziţiilor şi raţionamentelor sunt

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

studiate prin raportare la categoriile lingvistice, semantice sau sintactice echivalente. Această comodă asimilare a unor categorii lingvistice cu noţiunile corespunzătoare din logică este larg răspîndită[3]. Eugenio Coseriu[4] a atras însă atenţia asupra multipelor inadvertenţe şi erori de perspectivă pe care le produce identificarea conceptelor logice cu cele lingvistice.

Un alt domeniu cu care lingvistica interferează este cel al p s i h o l o g i e i. Amprenta psihologistă asupra cercetării lingvistice a atins apogeul în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Specialiştii cei mai autorizaţi ai epocii (în special cei aparţinînd „Şcolii Neogramatice") căutau chiar în cauzele psihologice explicarea schimbărilor din limbă. De o influenţă deosebită s-au bucurat, în epoca amintită, lucrările psihologului german W i l h e l m W u n d t (1832-1920), autor al unei monumentale opere intitulată *Völkerpsychologie* (10 volume, 1900-1920). Socotit de mulţi între fondatorii psihologiei moderne, Wundt afirmă că viaţa psihică a unui individ se desfăşoară şi se împlineşte în mod necesar în cadrul psihologiei colective a grupului social căruia îi aparţine. Între „forţele sufleteşti" produse de o comunitate, alături de artă, mit, obiceiuri, organizare statală şi actele de voinţă colectivă, se numără şi limbajul. În limbaj s-ar reflecta, după Wundt, întreaga sferă a reprezentărilor omului. În consecinţă, învăţatul german s-a ocupat insistent de probleme ale limbajului, tratând teme precum originea limbajului, comunicarea gestuală preverbală, sunetele vorbirii, schimbările fonetice, formarea cuvintelor, construcţii sintactice, schimbările semantice etc.

Raporturile epistemologice dintre lingvistică şi psihologie sunt aşadar inerente, ţinînd seama de faptul că actul însuşi al producerii şi funcţionării vorbirii prezintă o componentă psihică esenţială. Coordonatele vieţii psihice (senzaţii, percepţii, reprezentări, afecte, dorinţe etc.) se reflectă în mod direct în limbaj, pe multiple căi şi la niveluri diferite; intensitatea

3. *Cf.* JESPERSEN, *The Philosophy of Grammar*..., p. 55: „Trebuie deci să stabilim că, alături, deasupra sau sub categoriile sintactice care depind de structura fiecărei limbi, aşa cum a fost ea constituită, există şi categorii extralingvistice care sunt independente de aspectele mai mult sau mai puţin întîmplătoare ale anumitor limbi. Acestea sunt atît de universale, încît se potrivesc tuturor limbilor, deşi în sine ele rareori ajung a fi exprimate clar şi univoc. Unele din acestea privesc fapte din lumea externă, precum genul natural, altele habitus-ul spiritual sau logica. În absenţa unui termen mai bun, voi folosi pentru aceste categorii extralingvistice adjectivul *conceptual* şi substantivul *concept*. Gramaticienii trebuie să cerceteze relaţia dintre categoriile conceptuale şi cele sintactice în fiecare caz concret".

4. În studiul *Logicismo y antilogicismo en la gramática* (1957), în COSERIU, *Teoría del lenguaje*..., p. 235-260.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

emisiei verbale, modulația fonetică și intonația, selectarea mijloacelor de expresie în funcție de context sau de specificul comunicării sunt doar cîteva dintre efectele în plan verbal ale condiționărilor psihice. În încercarea de identificare a cauzelor schimbărilor lingvistice, marele lingvist român A. Philippide (1859-1933) postula existența unei baze psihologice proprii fiecărei limbi, care, alături și împreună cu baza de articulație, ar determina sensul și conținutul evoluțiilor interne ale unei limbi. Înțelegerea faptului că procesul însuși al vorbirii este de natură psihică are consecințe teoretice importante în elaborarea unor metode științifice eficiente de învățare a limbilor străine. Întemeindu-se pe lucrările de psiholingvistică ale unor învățați precum C.E. Osgood și T.A. Sebeok, practica didactică din ultimele decenii a înregistrat progrese spectaculoase în domeniul învățării limbilor străine[5].

Ca fenomen comunitar prin definiție, limbajul nu poate fi studiat separat de cadrul social în care se produce și funcționează. Teza despre caracterul social al limbajului uman a fost acceptată implicit de către orice școală lingvistică, așa încît interferențele dintre lingvistică și sociologie sunt cum nu se poate mai firești. Cunoscuta asertiune a lui W. von Humboldt, după care limba a apărut din necesitatea de comunicare interumană, reprezintă aproape un truism în istoria reflecțiilor despre limbaj și este o axiomă a cercetării lingvistice moderne. O pondere deosebită este conferită factorului social în procesul comunicării lingvistice de către reprezentanții așa-numitei „Școli sociologice franceze", reprezentată, între alții, de A. Meillet (1866-1936), J. Vendryes și Ch. Bally. La J. Vendryes, *Le langage*, 1921, p. 20, citim:

> Înainte de a fi un mijloc de raționare, limbajul a trebuit să fie un mijloc de acțiune, și unul dintre cele mai eficace de care omul a putut dispune.

Perspectiva sociologică asupra fenomenelor limbajului și limbilor își propune să formuleze răspunsuri la întrebări precum: care este specificul limbii ca funcție socială și ca expresie a conștiinței sociale, care sunt raporturile între dezvoltarea limbilor și evoluția comunităților lingvistice care le vorbesc, care este rolul factorului social în procesul creativității lingvistice și al funcționării interne a mecanismului lingvistic etc.

5. În limba română există lucrarea *Introducere în psiholingvistică*, publicată de Tatiana Slama-Cazacu în 1975.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

Abordarea limbajului cu instrumentarul sociologic poate aduce clarificări şi în privinţa înţelegerii fenomenelor legate de apariţia unor noi limbi în strînsă legătură cu fenomenul de etnogeneză, ca şi în explicarea diferenţelor dialectale sau stilistice din interiorul unei limbi istorice date. Contactele etno-culturale dintre comunităţile lingvistice, ca şi interferenţele interlingvistice la nivelul culturii scrise, impun atenţiei cercetătorilor fenomene extrem de importante cum sunt bilingvismul sau poliglosia, cu implicaţii în plan social care depăşesc interesul strict lingvistic. Savanţi precum M. Wandruszka sau U. Weinreich au dezvoltat o veritabilă teorie a contactului interlingvistic, reieşită din examinarea critică şi sistematizarea faptelor şi fenomenelor de impact ale limbajului cu factorul social.

Clar conturate sunt, de asemenea, raporturile cercetării lingvistice cu antropologia, în special după ce, pe la jumătatea secolului XX, a luat fiinţă „antropologia structurală" promovată de sociologul francez C. Lévi-Strauss. Studiind societăţi tribale mai puţin evoluate din Oceania, America Latină sau Africa, celebrul antropolog a oferit specialiştilor un material faptic foarte valoros referitor la problematica apariţiei primelor forme de limbaj uman. Mai mult încă, cele două volume ale *Antropologiei structurale* (Paris, 1957 şi 1977) ilustrează în gradul cel mai înalt prestigiul de care se bucurau în epocă cercetările lingviştilor, căci principiile şi metodele structuralismului saussurian sunt adoptate şi adaptate la studiul societăţii umane, în formele ei principale de expresie simbolică (limbajul, mitul, cutumele şi normele etico-juridice etc.). O viguroasă reexaminare a raporturilor dintre limbaj şi societate a întreprins mai recent, dintr-o perspectivă pronunţat semiotică, filosoful şi lingvistul american John Searle, pentru care „realitatea socială este constituită în mod esenţial prin limbaj"[6].

Ne este cunoscut impactul enorm pe care, de cîteva decenii, cibernetica, informatica şi tehnicile informaţionale le au asupra tuturor domeniilor cunoaşterii umane. Ca teorie generală a sistemelor de calcul, informatica interferează în mod inerent şi cu domeniul lingvisticii, relaţiile dintre cele două direcţii de cercetare conducînd la efecte reciproce în cîmpul de interes al fiecăreia. Pe de o parte, tehnicile de calcul pun la dispoziţia lingviştilor mijloace de culegere, stocare şi prelucrare a datelor ultraeficiente şi ultrarapide, utilizabile în clasificarea faptelor şi în descrierea lingvistică, uşurînd enorm realizarea lexicoanelor

6. SEARLE, *Realitatea...*, p. 57.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

şi a gramaticilor limbilor naturale, ca şi editarea rapidă a textelor. Dar dincolo de aceste aspecte practice, metodele inspirate de modelarea matematică oferă lingviştilor căi noi de înţelegere a structurii mesajelor lingvistice, precum şi de cuantificare a lor în scopuri practice diverse (praxisul social, metode de învăţare, traducerea automată etc.). Ceea ce observăm astăzi este o tendinţă din ce în ce mai imperioasă a informaticienilor şi lingviştilor de a-şi ieşi în întîmpinare, unindu-şi competenţele în scopul rezolvării interdisciplinare a unor probleme comune, teoretice sau practice, precum complexul de probleme legat de stabilirea unei căi de comunicare verbală între om şi computer. Se vorbeşte din ce în ce mai frecvent despre lingvistica computaţională ca despre un domeniu de cercetare care urmează să-şi definească mai exact obiectivele şi metodele. Deocamdată, asistăm la încercări de a realiza un model cibernetic al limbajului uman pornindu-se de la proprietăţile semiotice comune ale limbajului uman natural şi ale limbajelor artificiale. Acest model urmează să-şi găsească o largă întrebuinţare în toate domeniile cunoaşterii şi acţiunii umane.

În sfîrşit, disciplina ştiinţifică modernă legată cel mai intim de cercetarea lingvistică este semiotica sau semiologia. Acceptînd definiţia cea mai largă a semioticii ca teorie generală a semnelor, putem defini lingvistica drept ramura cea mai importantă a semioticii, căci limbajul uman este şi el un sistem de semne, probabil cel mai complex dintre cele existente. Din punct de vedere al istoriei ideilor, semiotica s-a dezvoltat aproape exclusiv ca teorie a limbajului natural şi este considerată o ştiinţă relativ recentă, întemeiată către sfîrşitul secolului al XIX-lea de învăţaţi precum Ferdinad de Saussure şi Ch.S. Peirce (1839-1914). În realitate, ca doctrină a semnelor, semiologia îşi are rădăcinile în gîndirea antică, Aristotel, filosofii din şcoala stoică şi mai ales Sf. Augustin, gînditor care poate fi socotit întemeitor al acestei direcţii de cercetare[7], fiind cei care au descoperit şi au formulat cu claritate natura semiologică a limbajului uman. Ei au înţeles deopotrivă alcătuirea triadică a semnului lingvistic (semnificant-semnificat-referent), definind şi funcţiile principale ale limbajului. În cadrul dialecticii, văzută ca *bene disputandi scientia* („ştiinţa de a purta bine dezbaterile"), Augustin ne-a oferit nu doar

7. *Cf.* COSERIU, *Geschichte...*, p. 123: „...Augustinus zweifellos als der grösste Semiotiker der Antike bezeichnet werden kann und zugleich als der eigentliche Begründer dieser Forschungsrichtung anzusehen ist".

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

definiţiile clasice ale semnului în general (*Signum est quod seipsum sensui, et praeter se aliquid animo ostendit* – „Semnul este ceea ce se arată pe sine însuşi simţurilor şi, în afară de sine, mai arată simţurilor şi altceva" – *De dialectica*, V, 7, 5) şi ale semnului lingvistic în particular (*Verbum est unicuiusque rei signum, quod ab audiente possit intelligi, a loquente prolatum* – „Cuvîntul este semnul unui anumit lucru, pentru că, emis de un vorbitor, el poate fi înţeles de un ascultător" – *De dialectica*, V, 7, 5), ci şi una dintre cele mai complete tipologii ale semnelor din toate cîte există. Precursor este Augustin şi în ceea ce priveşte înţelegerea tripartită a domeniului semioticii (semantică/gramatică/pragmatică), formulată, pe bazele puse de către Ch. S. Peirce, de un C. W. Morris (1901-1979) şi larg acceptată astăzi: definite de Augustin în perspectiva doctrinei semnelor, disciplinele „triviale" ale curriculumului clasic sunt delimitate ca studiu al raportului dintre semne şi realitate (d i a l e c t i c a), al raporturilor dintre semnele însele (g r a m a t i c a) şi al raporturilor dintre semne şi cei care le întrebuinţează (r e t o r i c a)[8].

8. Vezi MUNTEANU, *Natura semiotică*..., p. 105-114.

BDD-B326-04 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)